

PROSTOR

25 [2017] 2 [54]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY OF
ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
25 [2017] 2 [54]
171-440
7-12 [2017]

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

358-371 **ALEKSANDAR KADIJEVIĆ**

ARHITEKTI EMIGRANTI IZ RUSIJE
I HRVATSKA ARHITEKTURA 20. STOLJEĆA

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 72.036(470:497.5)"19"

RUSSIAN EMIGRANT ARCHITECTS AND
20TH-CENTURY CROATIAN ARCHITECTURE

SUBJECT REVIEW
UDC 72.036(470:497.5)"19"

Af

SL. 1. I. SKOPIN: „JADRAN FILM“, LABORATORIJ, ZAGREB, 1950.-1956.

FIG. 1 I. SKOPIN: "JADRAN FILM", LABORATORY, ZAGREB, 1950-1956

ALEKSANDAR KADIJEVIĆ

UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODELJENJE ZA ISTORIJU UMETNOSTI
SRBIJA – 11000 BEOGRAD, ČIKA LJUBINA 18-20
akadijev@f.bg.ac.rs

PREGLEDNI ZNAISTVENI ČLANAK

UDK 72.036(470:497.5)“19”

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

HUMANISTIČKE ZNANOSTI / ZNANOST O UMJETNOSTI

6.05.01 – POVIJEST UMJETNOSTI

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 10. 10. 2017. / 13. 12. 2017.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY
DEPARTMENT OF HISTORY OF ART
SERBIA – 11000 BELGRADE, ČIKA LJUBINA 18-20
akadijev@f.bg.ac.rs

SUBJECT REVIEW

UDC 72.036(470:497.5)“19”

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

HUMANITIES / SCIENCE OF ART

6.05.01 – ART HISTORY

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 10. 10. 2017. / 13. 12. 2017.

ARHITEKTI EMIGRANTI IZ RUSIJE I HRVATSKA ARHITEKTURA 20. STOLJEĆA

RUSSIAN EMIGRANT ARCHITECTS AND 20TH-CENTURY CROATIAN ARCHITECTURE

ARHITEKTI EMIGRANTI IZ RUSIJE
JAKOVLJEVIĆ KIVEROV, GEORGIJ
LJVOVIĆ SKOPIN, IGOR
NEPENINA PETROVNA (DUMENGJIĆ), ZOJA
NIKOLAJEVNA ZALEPUGINA, NADEŽDA
PAVLOVIĆ FETISOV, PETAR
RIKARDOVNA FELDT, GALINA

RUSSIAN EMIGRANT ARCHITECTS
JAKOVLJEVIĆ KIVEROV, GEORGIJ
LJVOVIĆ SKOPIN, IGOR
NEPENINA PETROVNA (DUMENGJIĆ), ZOJA
NIKOLAJEVNA ZALEPUGINA, NADEŽDA
PAVLOVIĆ FETISOV, PETAR
RIKARDOVNA FELDT, GALINA

Nedovoljno poznata i historiografski osvijetljena, stvaralačka angažiranost ruskih graditelja u Hrvatskoj zaslužuje potpuniji kritički osvrt. Obilježili su je stručnjaci koji su se u njoj formirali, kao i graditelji pristigli iz drugih jugoslavenskih centara. Pretežno zapamćena u fragmentima, umjesto prezentirana kroz cjelovito povezana i provjerena saznanja, njihova djelatnost kao nacionalne skupine ostala je na margini dosadašnjih istraživanja. Predugo zaboravljena i od ruskih povjesničara, nije analizirana u širem jugoslavenskom kontekstu koji ju je temeljno odredio.

The little-known history of Russian architects and their professional work in Croatia deserves to be more thoroughly researched and critically evaluated in order to shed light on the context in which they built up their professional careers together with the professionals who came from other parts of the former Yugoslavia. The work of the Russian architects has been retained in barely remembered fragments and has never been the subject of a systematic study. Forgotten by Russian historians for too long, it has never been properly analyzed within a wider Yugoslav context which left an indelible mark on it.

UVOD: RUSKA GRADITELJSKA EMIGRACIJA U JUGOSLAVIJI – PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

INTRODUCTION: RUSSIAN EMIGRANTS IN THE BUILDING SECTOR IN YUGOSLAVIA – RESEARCH ISSUES

Proučavanje ruske kulture u emigraciji potaknuto je korjenitim političkim promjenama izvršenim nakon pada Berlinskoga zida (1989.) i dezintegracije SSSR-a (1991.), posebice u državama koje su tijekom građanskoga rata u Rusiji izazvanog Oktobarskom revolucijom (1917.) prihvatile mnogobrojne izbjeglice. Među njima značajno mjesto pripada Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Kraljevini Jugoslaviji), petoj europskoj zemlji po broju prihvaćenih izbjeglica (više od četrdeset tisuća). Budući da je njihova domovina bila višenacionalni imperij, među izbjeglicima koji su stekli emigrantski status, a s vremenom i jugoslavensko državljanstvo, osim Rusa bilo je i Ukrajinaca, Poljaka, Gruzijaca, Armenaca, Tatara, Kalmika, Bjelorusa i drugih.¹

Uz mnoštvo stručnjaka različitih profila, u Kraljevini SHS od sredine 1919. do konca 1922. godine pristiglo je tridesetak graditelja (arhitektata i građevinskih inženjera), koji su se nakon kraćeg razdoblja prilagođavanja u novoj sredini uspješno reaktivirali. Do kraja međuraca broj angažiranih graditelja povećao se na oko 350 zahvaljujući školovanju ruske omladine na tehničkim fakultetima u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani. Stjecajem nepovoljnih povijesnih okolnosti, prije Drugoga

svjetskog rata i nakon njega, gotovo dvije trećine ruskih projekatana u potrazi za poslom i iz ideoloških razloga napuštaju Jugoslaviju. Preostali ostali su živjeti i raditi u socijalističkoj državi, pridonoseći njenoj izgradnji.

Potkraj prošloga stoljeća u dijelovima bivše Jugoslavije gdje su ruski graditelji utisnuli najdublji stvaralački trag, pokrenuta su izučavanja njihova slojevitog opusa. U početku usadena u opća slavistička razmatranja kulturne djelatnosti ruske emigracije, postupno su rezultirala specijalističkim monografskim studijama, preglednim člancima i leksikografskim jedinicama. Najprije se razgranala u Srbiji, gdje je aktivnost ruskih graditelja bila najmasovnija.

Unatoč rasutosti historijskih izvora i nedovoljne povezanosti istraživača iz bivših jugoslavenskih republika, najznačajnija djela ruskih emigranata precizno su evidentirana i autorski atribuirana. Ipak, široka rasprostranjenost njihovih državnih administrativnih objekata, privatnih obiteljskih kuća, stambenih i poslovno-stambenih zgrada, crkava, memorijalnih, obrazovnih, prometnih i drugih utilitarnih građevina, usporava zaokruživanje cjelovite slike o tome zamašnom fondu. Pogotovo što su mnogi objekti s vremenom nestali ili pretrpjeli korjenite izmjene prvotnoga sklopa. Usto, istraživanje biografija emigranata ograničava i skroman uvid u njihov rad prije dolaska u Jugoslaviju i poslije odlaska iz nje (u Sjevernu i Latinsku Ameriku, Australiju, Afriku i zapadnu Europu), dok je djelatnost graditelja koji su živjeli u manjim sredinama pa su često mijenjali mjesto boravka, veoma teško dosljedno rekonstruirati.² S odbacivanjem ideoloških predrasuda prema desetljećima nepodobnim političkim emigrantima, koncem prošloga i početkom ovoga stoljeća i u Rusiji su se pojavile studije o djelatnosti autora imperijalnoga razdoblja prije njihova dolaska u Kraljevinu SHS.³

Primarna svjedočanstva o sudjelovanju ruskih graditelja u izgradnji Jugoslavije jesu njihovi objekti, kontraaktualni radni ugovori s

¹ MITROVIĆ, 1996: 92-98; JOVANOVIĆ, 1997.; PUŠKADIJA-RIBKIN, 2006: 11; JOVANOVIĆ, 2010.; PUTJATIN, 2012.

² Većina se arhitekata preko zapadne Europe zaputila u SAD i Argentinu, a manji dio u Kanadu, Venezuelu, Brazil, Čile, Urugvaj, Paragvaj, Australiju, Tunis, Alžir, Maroko, Etiopiju i Južnu Afriku. Od europskih zemalja, najviše ih je odlazilo u Francusku u kojoj su mjesečna primanja tehničkih stručnjaka bila do pet puta veća negoli u Jugoslaviji.

³ Riječ je o monografskim studijama posvećenim imperijalnom razdoblju rada N. Krasnova, V. Baumgartena, N. Vasiljeva, E. Gulina i J. Djupona. [KOSIK, 2010.]

⁴ Najviše emigranata iz Rusije živjelo je u Zagrebu (2137) i Dubrovniku (oko 900). Iako je većina hrvatskog stanovništva solidarno prihvatila ruske izbjeglice, njihova pojava nije protekla bez negativnih reakcija. Dolazak ruskih izbjeglica u Dubrovnik, a potom i Zagreb, u tisku je kritiziran sa socioekonomskog stajališta, uz argument da

državnim institucijama, prijave boravka i privatnih projektantskih poduzeca, kao i tehnička dokumentacija o realiziranim i neostvarenim nacrtima. Otud opsežna arhivska, fotografska, muzejska i bibliotekarska građa, uz dokumente iz privatnih ostavština, memoarske, novinske i historiografske priloge, predstavlja polaznu osnovu za proučavanje njihove razgranate djelatnosti.

ARHITEKTI EMIGRANTI IZ RUSIJE U HRVATSKOJ – ZASTUPLJENOST I INDIVIDUALNO ZNAČENJE

RUSSIAN EMIGRANT ARCHITECTS IN CROATIA – THEIR PRESENCE AND INDIVIDUAL CONTRIBUTION

Nedovoljno poznata i historiografski osvjetljena stvaralačka angažiranost ruskih graditelja u Hrvatskoj zasluhuje potpuniji kritički osvrt. Obilježili su je stručnjaci koji su se u njoj formirali, kao i graditelji pristigli iz drugih jugoslavenskih centara. Pretežno zapamćena u fragmentima, umjesto prezentirana kroz cjelovito povezana i provjerena saznanja, njihova djelatnost kao nacionalne skupine ostala je na margini dosadašnjih istraživanja. Predugo zaboravljena i od ruskih povjesničara, nije analizirana u širem jugoslavenskom kontekstu koji ju je temeljno odredio. Otuda je i doprinos ruskih arhitekata prepoznat s velikim zakašnjenjem kada su mnogi izvori koji o njemu svjedoče izbljegli ili zauvijek nestali. Usto, za razliku od graditelja, znatno su veću javnu pozornost u Hrvatskoj privlačili ruski slikari te književnici i scenski umjetnici. Iako nedovoljno eksponirani i historiografski analizirani, arhitekti su bili neodvojiv dio ruskoga izbjegličkog korpusa koji je u Hrvatskoj bio solidarno prihvaćen unatoč početnim rezervama i negativnim reakcijama.⁴

Slično historiografijama drugih europskih država, istraživanje ruskoga umjetničkog doprinosa potaknuli su i u Hrvatskoj književni i kulturni povjesničari iz znanstveno najzainteresiranijega slavističkog kruga, uglavnom

potomci pridošlih emigranata. Ponajprije zahvaljujući njima, u sklopu općih razmatranja doprinosa ruske emigracije sredinom prošloga desetljeća arhitektima je posvećena ravnopravna pozornost sa stručnjacima drugih usmjerenja. Ali, osim jednoga poticajnog preglednog članka o doprinosu ruskih emigranata hrvatskoj likovnoj kulturi, u kojem je istaknuto značenje vodećih projektanata, kao i potpunijeg prikaza uloge arhitekata u kulturno-znanstvenom životu Zagreba, njihova pozicija nije sagledana u širim jugoslavenskim okvirima.⁵ Najveća je pozornost posvećena produktivnoj emigrantici Zoji Nepenjinov (udanoj Dumengjić), koje je projektantski opus isprva sporadično, a s vremenom i potpunije monografski osvjetljen⁶, dok je uloga Petra Fetisova i Georgija Kiverova uglavnom komentirana kroz memoarske i historiografske fragmente. Aktivnost ostalih zagrebačkih ruskih arhitekata, pretežno razvijena izvan Hrvatske, nije temeljito istražena, što vrijedi i za utjecaje beogradskih Rusa u hrvatskoj sredini. Ni položaj Zagreba kao edukacijskog centra ruskih arhitekata nije komparativno sagledan u jugoslavenskome sveučilišnom kontekstu.

Dosadašnja istraživanja ruskih graditelja u emigraciji fokusirana su na tehničke stručnjake različitih profila koji su nakon potvrđivanja kompetencija i u egzilu imali pravo projektirati: civilne inženjere koji su u Rusiji stekli titulu inženjera arhitekta, zatim ovlaštene arhitekate diplomante arhitektonskih odsjeka tehničkih fakulteta ili umjetničkih akademija (u Rusiji i emigraciji) te na kraju licencirane građevinske inženjere i poduzetnike. Stoga je ključni polazišni izvor za istraživanje uloge ruskih projektanata u kulturi hrvatskoga meštara (a dijelom i kasnije) popis od dvadeset sedam diplomanata Odsjeka za arhitekturu zagrebačke Tehničke visoke škole (osnovana 1918., pretvorena u Tehnički fakultet 1926.) u razdoblju od 1925. do 1941. godine.⁷ Zahvaljujući tom dokumentu moguće je evidentirati nazočnost diplomanata ruskog podrijetla, uključujući i pet žena. Ta skupina licnosti, od kojih su neke već privukle pozornost arhitektonskih historiografa, pokazuje interes emigranata da se kao projektanti formiraju kod naprednih sveučilišnih stručnjaka – Viktora Kovacića, Ede Šena, Huga Ehrlicha, Alfreda Albinija, Zvonimira Vrkljana i Jurja Denzlara.

Organiziran u suženim kapacitetima nekašnje Ženske stručne škole i bivšega konvikta susjedne zgrade Obrtne škole na tadašnjem Wilsonovu (a danas Rooseveltovu) trgu, studij na Tehničkoj visokoj školi koji su Rusi pohađali trajao je osam semestara. Sastojao se od dvije pripreme godine, nakon kojih je na trećoj godini projektiranje izučavano kroz kolegije *Arhitektonske kompozicije*, *Graditeljstvo* te *Gospodarsko i industrijsko gradi-*

se njihovim prihvatom dodatno otežava poslijeratna materijalna oskudica, posebice u Dalmaciji. S druge strane, susret s Rusima budio je u dijelu javnosti sjećanja na minuli rat u kojem su narodi bili vojno sukobljeni (zagrebačke antiruske demonstracije iz listopada 1928.). Korijeni te sumnje potječu od austrougarske propagande koja je desetljećima potpirivala negativnu percepciju ruske nacije i države, što se odražavalo na raspoloženje javnoga mnijenja u Zagrebu, Ljubljani i Sarajevu. [LUKSIĆ, 2006.; PUŠKADIJA-RIBKIN, 2006.; JOVANOVIĆ, 2006: 248]

5 MEDARIĆ, 2004.; PUŠKADIJA-RIBKIN, 2006.

6 PREMIER, 1996.; BARIŠIĆ MARENIC, 2007., 2014., 2015: 150-152; RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2007: 173-176, 391-394; BARIŠIĆ MARENIC, ŠERMAN, UCHYTIL, 2011.

7 PUŠKADIJA-RIBKIN, 2006: 118; *** 2000: 313-316. Od svih fakulteta na Zagrebackom sveučilištu Tehnički je bio najpopularniji među ruskim izbjeglicama. Međutim, broj upisanih Rusa na njemu se, kao i na drugim fakultetima, već od 1923. postupno smanjivao.

teljstvo. Kolegij urbanizma, koji su također pohađali, uveden je tek 1935. godine. Nastava se odvijala od listopada do srpnja s četrdesetak sati predavanja i vježbi na tjedan. Ruski su emigranti studirali i na drugim odjelima Škole, ali je njihov broj poslije 1925. godine i tamo opadao.⁸

Indikativno je da ruskih studenata nije bilo na Arhitektonskom odjelu Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu, gdje je kolegij za Arhitektonsko projektiranje od 1926. godine vodio karizmatični Drago Ibler, zbog čijeg se predvodništva citava ustanova kolokvijalno naziva *Iblerovom školom*. Više su naginjali konvencionalnije strukturiranoj Tehničkoj visokoj školi (fakultetu), kojih su se nastavni programi u znatnoj mjeri ugledali na podjelu predmeta u klasično usmjerenoj Višoj tehničkoj školi u Zürichu. Ali i na njoj se, zahvaljujući reformatorskim idejama koje su popularizirali najnapredniji nastavnici, mogao steći podroban uvid u aktualne probleme svjetske arhitekture i urbanizma.⁹

Zamisljena kao paralelni centar zagrebačke arhitektonske edukacije s dominantnim atelijskim načinom rada i usmjerenosti k programima moderne arhitekture, u kojem je umjetnička strana u početku potiskivala tehničku, Iblerova škola nije privlačila mlade Ruse. Možda je tomu pridonio i za njih njezin kasni osnutak (1926.), jer su se još ranije pozicionirali kao druga nacionalna skupina po masovnosti na Tehničkoj visokoj školi, u kojoj je važnu ulogu imao i njen najstariji član, tradicionalni pokrovitelj studenata iz kruga nastavnika – prof. Petar Fetisov (kakvog na Iblerovoj školi nije bilo), koji je pratio njihov razvoj i pomagao im u egzistencijalnim pitanjima. I prosječna dužina studiranja na Iblerovoj školi, znatno veća nego na Tehničkoj, također je mogla odvrćati ruske studente od pohađanja nastave na toj visokoškolskoj ustanovi.

Iako su ruski diplomanti planirali da se po svršetku studija integriraju u državni i privatni sustav hrvatske arhitektonske struke, većina je zbog prejake konkurencije u potrazi za poslom otišla u istočne, centralne i južne dijelove jugoslavenske države. Izvori potvrđuju da se veoma malen broj arhitekata ruskog podrijetla povezao s vodećim hrvatskim projektantima, uključujući spomenutog Petra Fetisova, Fischerova suradnika, i Ziju Nepečinu Dumengjić, također Fischerovu suradnicu, a potom i suradnicu supruga Selimira Dumengjića, Zvonimira Vrkljana i Vladimira Šterka. Isto važi i za Georgija Kiverova, člana produktivnoga autorskog tima s Jovanom Korkom i Đorđem Krekićem (suradivali i sa Zojom Dumengjić). Pogotovo su Dumengjić i Kiverov (osobno ili u timovima) s velikim uspjehom sudjelovali na natjecanjima organiziranim u Hrvatskoj i drugim dijelovima zem-

lje, preuzimajući podloge, šaljući nacрте, osvajajući nagrade i izlažući projekte. No tek će potpunije istraživanje biografija svih evidentiranih ruskih diplomanata arhitekture osvijetliti stručne i egzistencijalne dileme koje su ih u Hrvatskoj zaokupljale, uključujući i razloge za odlazak u druge sredine.

Prema broju emigranata stalno nastanjenih u Zagrebu (više od dvije tisuće), dvadeset sedam imena proporcionalno slijedi zastupljenost ruskih diplomanata na Arhitektonskom odsjeku Tehničkoga fakulteta Univerziteta u Beogradu, uz Pariz, Berlin, Prag, Harbin, San Francisco i New York, najznačajnijem kulturnom centru ruske emigracije.¹⁰ Među devet tisuća Rusa nastanjenih u jugoslavenskoj prijestolnici, studij arhitekture je tijekom međuraca završilo osamdeset pet, dok je deset iskusnijih arhitekata i šest građevinskih inženjera koji su se bavili projektiranjem nostrificiralo sveučilišne isprave stečene u domovini. Usto, u Beogradu je diplomiralo oko dvije stotine ruskih građevinskih inženjera, od kojih se trećina specijalizirala za projektiranje zgrada. U Zagrebu je među nešto više od dvije tisuće emigranata gotovo trideset steklo visokoškolsku diplomu arhitekta (prvi Vsevolod Tatarinov 1925., isto kad i Viktor Mesner u Beogradu), što stanje u oba edukativna centra čini približno jednakim, za razliku od Ljubljane u kojoj su tijekom međuraca studij arhitekture okončala tek dva ruska diplomanta.¹¹ U Beogradu je postotak Rusa diplomanata u odnosu na domaće studente bio veći od zagrebačkoga (20 prema 13 posto). Ipak, ono što bitno razlikuje grupacije studenata u tim vodećim centrima jest činjenica da u Zagrebu nije bilo osoba koje su nastavile ratom prekinute studije u Rusiji (u Beogradu ih je bilo desetak), dok je u Zagrebu proporcionalno bilo više žena diplomanata negoli u Beogradu (5 od 27, prema 7 od 85).

Unatoč znatnoj zainteresiranosti koju su pokazali za zagrebačke studije, samo se manji broj ruskih diplomanata uspjela u Hrvatskoj stvaralački izraziti, za razliku od beogradskih kolega koji su se lakše prilagodili lokalnim uvjetima. No slično Zagrebu, i u Beogradu je veoma malen broj ruskih emigranata tijekom međuraca bio angažiran u arhitektonskoj nastavi (Fetisov u Zagrebu; Papkov, Samojlov i Anagnosti u Beogradu), što nije bio slučaj na oba građevinska odsjeka tehničkih fakulteta gdje su Rusi bili prisutniji, predavajući određene predmete i studentima arhitekture. Među njima na zagrebačkom su se Tehničkom fakultetu izdvojili Stjepan Timošenko i

⁸ *** 2000: 42

⁹ BUNIC, 1970.; ŠEGVIC, 1981.; NOVINA, 2004.

¹⁰ MARKOVIĆ, 1939.

¹¹ MARKOVIĆ, 1939: 19; KADIJEVIĆ, 2002.-2003.; MILENKOVIC, 2012: 217

Konstantin Čališev, dok je u građevinskim izvedbama u Hrvatskoj poslije 1945. godine prednjacio inž. Anatolij Kaleničenko.¹²

Po broju Rusa uključenih u institucijski organiziran arhitektonski sustav (sveučilišni studenti, diplomanti i nastavnici, zaposleni projektanti, opseg realizacija, izložbena aktivnost, članstvo u strukovnim udrugama, zastupljenost u arhitektonskim publikacijama i dnevnom tisku), Hrvatska je treća među bivšim jugoslavenskim republikama, poslije Srbije i Makedonije, a ispred Crne Gore, Slovenije te Bosne i Hercegovine. Zagrebački Rusi nisu se masovno uključili u nacionalnu udrugu „Društvo ruskih arhitekata u Kraljevini SHS”, osnovanu u Beogradu polovicom 1922. godine, koja je podupirala njihov izolirani položaj u odnosu na organizacije jugoslavenskih stručnjaka. Izostanku jednonacionalnog udruživanja na lokalnoj razini pridonijela je i činjenica da u Zagreb nisu pristigli stvaratelji afirmirani u Rusiji (osim Fetisova, ponajprije zainteresiranog za profesorski posao), za razliku od jugoslavenske prijestolnice gdje su državnim javnim objektima upravo najiskusniji Rusi utisnuli pečat imperijalnog akademizma i baltičke secesije (Nikolaj Krasnov, Roman Verhovskoj, Georgij Kovaljevski, Nikolaj Vasiljev i Vilhelm fon Baumgarten).

Vecinom pristigli iz jadranskih luka (Meljina, Dubrovnika, Gruza i Bakra), poslije pet masovnih evakuacija s Krima (1921.-1922.), ili po dolasku iz Istanbula, Soluna i Sofije preko Beograda – mladi su Rusi tijekom školovanja u Zagrebu uglavnom ovisili o državnoj skrbi (stipendije i subvencije, koje su opadale nakon 1923. godine). Nakon brzoga svladavanja jezika posvetili su se učenju i cjelodnevnom boravku na fakultetu, sklapajući prisa prijateljstva s hrvatskim studentima. Zbog zgušnjutosti visokoskolskih obveza tek se manji dio studenata arhitekture uspio uključiti u rad zagrebačkih ruskih organizacija, kao što su Savez ruskih studenata i Ruski studentski demokratski klub. Ipak, po svršetku studija, kako je već spomenuto, većina nije bila u stanju kvalitativno se nadmetati s hrvatskim projektantima na natjecajima, niti da se znatnije nametne privatnim naručiteljima, dok su u drugim arhitektonskim sredinama, u kojima je bilo više potrebe za njihovim radom, evidentno prednjačili ili bili ravnopravni stručni sudionici (Beograd, Niš, Pristina, Skopje, Cetinje, Banjaluka i drugi gradovi). Dio je diplomanata nakon neuspješne potrage za poslom bio prinuđen otići u zapadnu Europu, pa i na druge kontinente.

Podržani od konzervativnih naručitelja i dinastičkih krugova, najiskusniji ruski arhitekti u Jugoslaviji uglavnom nisu naginjali Zagrebu (izuzev usamljenih pokušaja Petra Fetisova i Nikolaja Vasiljeva), zadovoljavajući se visokim položajima u centraliziranoj beogradskoj administraciji i građenju u ostalim dijelovima zemlje. Za razliku od njih, mladi zagrebački Rusi, neopterećeni imperijalnim naslijeđem, koji su se s pozivom arhitekta prvi put upoznali u Zagrebu, po završetku školovanja nastojali su se stvaralački uklopiti u tijekove tadašnje hrvatske arhitekture ili su odlazili u druge jugoslavenske sredine. Usto, ruski arhitekti u Hrvatskoj nisu se uključivali u kritička preispitivanja aktualnih stručnih previranja, slijedeći neutralnost beogradskih kolega, jednako rezerviranih prema takvim istupima.

Iako znatno afirmirani u hrvatskim arhitektonskim krugovima, Zoja Dumengjić i Georgij Kiverov nisu sudjelovali na reprezentativnoj izložbi „Pola vijeka hrvatske umjetnosti” održanoj od prosinca 1937. do siječnja 1938. godine u zagrebačkom Umjetničkom paviljonu, što je u javnosti kritizirano kao krupan koncepcijski propust (iako se govorilo o bojkotu respektabilne grupe projektanata).¹³ No to su nadoknađivali čestim izlaganjem natjecajnih projekata u različitim zagrebačkim prostorima, Izložbi žena umjetnica Male Antante (1938.) i samostalnoj izložbi autorskog trija „Korka, Krekić, Kiverov” u salonu Ulrich (1939.).¹⁴ Bilo je i uglednih ruskih arhitekata koji su živjeli u Beogradu i drugim jugoslavenskim sredinama koji su gradili objekte na teritoriju Hrvatske, među kojima je prednjacio Andrej Vasiljević Papkov. Usprkos neospornom značenju njihova autorskog rada, kao i za hrvatsku arhitektonsku povijest, ti se utjecaji prije mogu smatrati epizodnim negoli strateški orijentiranim. Nedovoljno zamijećeni u svome, ali i kasnijim razdobljima, oni zaslužuju potpuniju historiografsku pozornost.

Aktivnost ruskih emigranata u socijalističkoj Jugoslaviji poslije Drugoga svjetskog rata, i Hrvatskoj kao njenoj punopravnoj federalnoj jedinici, više nije imala nacionalni predznak, niti se prema njima pokazivala panslavenska solidarnost, karakteristična za dva prethodna desetljeća. Među onima koji su u Jugoslaviji ostali unatoč uvođenju njima nenaklonjenoga jednopartijskoga socijalističkog sustava, tijekom 1948. godine konfrontiranim i sa Staljinovim SSSR-om (zbog kojega je dio emigranata dodatno napustio zemlju), istaknulo se nekoliko ličnosti koje su do kraja radnoga vijeka isključivo predstavljane kao jugoslavenski stručnjaci i kojih rusko podrijetlo nije posebno naglašavano (Zoja Dumengjić, Igor Skopin, Fedor Wenzler, Petar Anagnosti, Goriše Samojlov, Aleksandar Medvedev).

Shodno geografskoj rasprostranjenosti, arhitektonska djelatnost emigranata iz Rusije ve-

¹² VRKLIAN, 1995: 119-121; ŽULJEVIĆ, 1977.

¹³ BJAŽIĆ KLARIN, 2007: 319

¹⁴ BJAŽIĆ KLARIN, 2007: 319, 321-322

SL. 2. PETAR PAVLOVIĆ FETISOV
(1877.-1926.)

FIG. 2 PETAR PAVLOVIĆ FETISOV
(1877.-1926.)

zanih za prostor Hrvatske može se sagledati iz tri povijesna kuta: 1) kroz aktivnost projekatana koji su poglavito živjeli i radili u Hrvatskoj; 2) analizom objekata ruskih arhitekata iz drugih sredina podignutih na hrvatskom tlu; 3) prikazom opusa zagrebačkih diplomata arhitekture afirmiranih izvan Hrvatske. Ovom je prilikom kronološko razmatranje djelatnosti arhitekata emigranata iz Rusije usmjereno na autore iz prvoga korpusa, koji su ostavili značajan trag u graditeljskoj kulturi hrvatskog međuraca, a dijelom i poslijeratnoga socijalističkog razdoblja, da bismo se u jednom od sljedećih brojeva časopisa „Prostor” fokusirali na ličnosti iz drugih jugoslavenskih sredina koje su na njenu teritoriju ostavile stvaralacki trag. Biografsko-kronološki princip može se smatrati opravdanim u početnoj fazi prikazivanja njihovih autorskih doprinosa, koji bi s vremenom trebalo obogatiti dodatnim vidovima kritičkog promatranja (tipološka, stilistička i semantička analiza).

Petar Pavlović Fetisov [Петр Павлович Фетисов] je prvi ruski arhitekt koji se afirmirao u hrvatskoj sredini (Sl. 2.). Rođen 8. lipnja 1877. u Moskvi, odrastao je u imućnoj trgovačkoj obitelji. Nakon što je u rodnome gradu završio gimnaziju „Voskresenskog”, odlazi u Sankt Peterburg gdje prvo stječe diplomu inženjera arhitekta na Institutu civilnih inženjera (1901.), a potom titulu arhitekt-umjetnik prvog razreda na Akademiji umjetnosti (1907.), u klasi utjecajnoga profesora Leontina Benue.¹⁵

Poslije kraće suradnje u Moskovskoj gubernijskoj upravi, od 1902. godine zaposlen je u Ministarstvu unutarnjih poslova u Sankt Peterburgu kao pomoćni arhitekt Građevnog odjela. Kao poznavatelj brojnih povijesnih i suvremenih svjetskih jezika, uključujući sanskrt, arapski i perzijski, usporedno se bavio prevoditeljskim i znanstveno-akademijskim radom. Primarno je proučavao srednjoazijske kulture na prostoru današnjeg Irana, Turkmenistana, Afganistana i Indije. Tijekom 1906.-1908. u organizaciji povjereništva Akademije umjetnosti, u sklopu priprema za profesorsko zvanje, boravi u Londonu kao stipendist Britanskog muzeja, a od 1909. i višega tečaja klasične i muslimanske kulture 1910. godine u Münchenu, gdje je paralelno habilitirao kao privatni docent tamošnjega Sveučilišta s radom „Utjecaj arapske kulture na europsku nauku i umjetnost”. Proučavao je i srednjovjekovno graditeljsko naslijeđe Rusije. Predmet „Povijest umjetnosti i arhitekture Starog istoka” predavao je na Institutu građanskih inženjera i Politehničkom institutu u Sankt Peterburgu (1911.-1914.). Također, vodio je tečajeve na Imperatorskom društvu za promicanje umjetnosti. Istovremeno je svakoga

ljeta istraživao drevne spomenike u Turkestanu, Buhari, Hivi i sjevernoj Perziji, a rezultate je publicirao u biltenima Akademije znanosti, Geografskog društva, revijama Društva civilnih inženjera i godišnjacima Društva arhitekata. Putovao je i u Kinu, Indiju i Cejlone. Njegovi terenski crteži čuvaju se u Muzeju Ermitaž u Sankt Peterburgu, te u muzejima u Kijevu i Samarkandu.

Od 1910. godine Fetisov razvija projektantsku djelatnost na prostoru današnje Ukrajine. Autor je pročelja najamne kuće popularizatora ukrajinske kulture inž. V. N. Hrenikova u Jekaterinoslavu (danas Dnjepropetrovsk, adresa: Ekaterininski prospekt 66, 1910.-1913.), zamišljenu u stilu secesije lokalnog usmjerenja (Sl. 3.). Izgrađena kao nametljiv i razveden četverokutni blok s naglašenim kutovima i rizalitima, izrazito bogate ‘pete’ fasade, palača spaja tradicionalne ukrajinske folklorne motive (trostupanjski piramidalni krovovi s kulama – lanternama na uglu i iznad rizalita), perforaciju i dekoraciju secesije (otvori se od prizemlja prema vrhu brojčano umnožavaju, a dimenzionalno usitnjavaju, okruženi narodnim ukrajinskim motivima od majolike). Osim od naručitelja, savjete u vezi s pothvatom dobivao je i od uglednoga povjesničara D. I. Dvornickog. Pored stambenih dijelova, u zgradi se nalazio teatar i mnoštvo prodavaonica. Po njezinu uzoru u Dnjepropetrovsku je 1943. godine podignut „Grand hotel Ukrajina”. Fetisov je 1916. projektirao i hram – spomenik sv. Nikole Čudotvorca u Kijevu u Timirizevskoj ulici 2 u stilu moskovske arhitekture 17. i 18. stoljeća (srušen kao nezavršen 1918.), kao i spomenik palima u Prvome svjetskom ratu, u suradnji s kijevskim arhitektima Rikovim i Špinelem, po uzoru na hram u Kolomenskom iz 16. stoljeća.¹⁶

Na osnovi znanstvenih rezultata Fetisov je izabran za počasnoga člana Geografskog društva i Arheološkog instituta u Moskvi. Godine 1914. dragovoljno se uključio u Prvi svjetski rat. U početku sudjeluje na galicijskoj fronti i borbama u Mađarskoj. Nakon dva ranjavanja, po izlasku iz kijevskog lazareta, dodijeljen je za prevoditelja u stožer inozemne vojne misije na jugozapadnom bojištu. Tijekom 1917.-1918. radio je kao profesor Katedre za umjetnost starog istoka Arheološkog instituta u Kijevu, a istovremeno i kao upravitelj Odjela za arhitektonsko projektiranje na lokalnoj Visokoj umjetničkoj školi. Tijekom 1918. i 1919. godine sudjeluje u britanskoj misiji u Zakavkazju kao inženjer

¹⁵ *** 2000: 296

¹⁶ KOSIK, 2010: 373-374

¹⁷ MEDARIC, 2004: 303-304

¹⁸ MEDARIC, 2004: 304

¹⁹ VRKLIJAN, 1977., 1995: 116-118

Druge indijske armije, odakle je, bolestan od malarije i reume, evakuiran s vojnom bolnicom u Solun.

Kada je ozdravio, Fetisov iz Soluna početkom 1920. godine nakratko odlazi u Beograd, a potom i Zagreb, zanimajući se za nastavničko mjesto na novoosnovanoj Tehničkoj visokoj školi.¹⁷ Prvog travnja 1920. godine postaje službeni suradnik te ustanove u svojstvu asistenta prof. Ede Šena. Već iduće godine predvodi kolegij *Arhitektonski oblici starog vijeka / Arhitektonski oblici* (1920.-1926.) i *Povijest umjetnosti starog vijeka* (1922.-1926.) na Katedri za teoriju i povijest arhitekture. U honorarnoga docenta izabran je 1921., a u izvanrednog profesora 1922. godine. Bavio se i akvarelom, publicirajući serije razglednica s motivima staroga Zagreba. Osim kao talentirani crtač, autor zapaženih karata akvareliranih veduta, Fetisov je ostavio i više uljanih slika.¹⁸ Godine 1924. nakratko je boravio u Parizu. Preminuo je 5. studenoga 1926. godine u Zagrebu. Sahrnjen je na groblju Mirogoj. Odlike njegove ličnosti, odnos prema studentima, uz anegdote s ekskurzija, opisao je njegov poštovatelj arh. Zvonimir Vrkljan (1902.-1999.), također suradnik I. Fischera.¹⁹

Ponajviše zahvaljujući Vrkljanu, podrobno je rekonstruirana uloga Petra Fetisova u radu Fischerove Inženjerske i arhitektonske poslovnice u Demetrovoj 3. Uz biroa Ehrlicha i

Lubynskog, kao i Iblerovu školu, ta je poslovnica bila najutjecajniji arhitektonski atelijer hrvatskoga međuraća, pogotovo poticajan mladim kadrovima željnih dokazivanja.²⁰ Iako je to već bilo treće razdoblje djelatnosti ostarjeloga Fischera, on je obiljem realizacija i otvorenosti za nove ideje otvorio putove najtalentiranijim suradnicima. Fetisov se uz Fischera i pouzdanoga voditelja biroa, graditelja Bogdana Milica (1886.-1941.), izdvajao kao najstariji suradnik poslovnice, odigravši važnu kreativnu ulogu početkom dvadesetih godina, kada je atelijer bio angažiran na realizacijama s klasicističkim stilskim predznakom. Upravo je svestrano poznavanje klasicističkoga repertoara Fetisova i preporučilo Fischeru, jer su naručitelji tijekom prvih poratnih godina više inzistirali na klasicističkim nego secesijskim pročeljima.

Kao stručnjaku za antičku arhitekturu, odnosno njenu neoklasičnu eklektičku varijantu, Fetisovu je povjerena razrada pročelja dviju zagrebačkih zgrada koje je potpisao Ignjat Fischer. Prema Vrkljanu, njihove se fasade mogu smatrati ravnopravnim ostvarenjima članova toga graditeljskog dvojca. Pročelja zgrade Jugoslavenske banke (danas Osiguravajući zavod „Croatia“; Sl. 4.) na uglu Trga bana Jelčića 13 i Praške ulice, predstavljala su veoma složenu stručnu zadaću jer je zatečena stambena zgrada, sagrađena 1881. godine prema projektu Janka Jambrišaka, bila adaptirana povezivanjem sa susjednim objektom u Praškoj ulici.²¹ Pogotovo je spajanje zgrada različitih visina (dvokatne i jednokatne) te položaja prozorskih osi predstavljalo kompliciran zadatak. Tijekom 1920. godine u Fischerovoj poslovnici je nastala prva grupa nacrti, a 1925. druga, da bi u veljači 1926.

SL. 3. P.P. FETISOV: ZGRADA V.N. HRENIKOVA, DNEPROPETROVSK, 1913.

FIG. 3 P.P. FETISOV: V. N. HRENIKOV BUILDING, DNEPROPETROVSK, 1913

SL. 4. I. FISCHER, P.P. FETISOV: JUGOSLAVENSKA BANKA, ZAGREB, 1920.-1926.

FIG. 4 I. FISCHER, P. P. FETISOV: YUGOSLAV BANK, ZAGREB, 1920-1926

²⁰ Nakon prestanka rada kod Fischera, svi su izgradili respektabilne karijere, često suradujući na natjecajima. [BAGARIĆ, 2008: 11-12]

²¹ Nakon Prvog svjetskog rata banka je promijenila ime u Jugoslavenska banka, pod utjecajem izmijenjenih političkih prilika i pogleda.

SL. 5. Z. DUMENGJIĆ: PROJEKT PAVILJONSKOG SKLOPA Dječjeg lječilišta za početni stadij tuberkuloze, STRMAC-ŠUMETLICA, 1936.-1938.

FIG. 5 Z. DUMENGJIĆ: PAVILION OF THE CHILDREN'S HOSPITAL FOR TUBERCULOSIS, STRMAC-ŠUMETLICA, 1936-1938

zgrada dobila uporabnu dozvolu.²² Zatečena pročelja posve su preoblikovana i klasicizirana, a na vijencima su postavljene Valdecove skulpturalne alegorije trgovine, industrije, stočarstva, ribarstva, rudarstva, umjetnog obrta, šumarstva i poljodjelstva. Rizalit pročelja na Trgu, završen trokutnim zabatom, predstavlja glavni motiv sjevernoga pročelja, dok je usko zasječeni ugao ostao nenaglašen. Najreprezentativniji je dio palače šire i obuhvatnije zapadno pročelje u Praškoj ulici, iznad kojeg se centralnog rizalita, raščlanjenog kolonadom prislomljenih stupova, nalazi spomenuti pojas alegorijskih skulptura natkriven krovnom konstrukcijom.²³

Ostvareni je rezultat u suvremenoj historiografiji ocijenjen veoma afirmativno, s naznakom da je podudaranje Fischerove osobne sklonosti vokabularu klasične i renesansne arhitekture s duhom vremena te savršeno kompetentnim suradnikom rezultiralo pročeljem koje može poslužiti kao paradigma neo-historicizma zagrebačkih 1920-ih godina.²⁴ Inspiriranje palačama visoke renesanse i ranoga baroka, dimenzije i raspored prozorskih otvora, uporaba balustrade i kombinacija imitacije rustike u prizemlju te glatkih pilona katova – slični su ranijem Fischerovu nerealiziranom projektu poslovno-stambene kuće Maksa Hafnera. Poruka o financijskoj snazi i pouzdanosti banke podržana je i programom Valdecove fasadne skulpture (podređene arhitekturi), dok je njezin širi socijalno-ekonomski autoritet osnažen klasicističkim stilskim repertoarom.

Jednako je kvalitetno komponirana i stambeno-poslovna zgrada dioničarskog društva Narodne šumarske industrije (1920.), izgrađena na Marulićevu trgu 18.²⁵ Akcent je stavljen na središnji dio rizalita s jonskim pilastrima ko-

losalnog reda koji nose grede, te na francuske prozore s trokutnim zabatima i masivnom balkonskom ogradom drugoga kata. Razvijeni atički kat skladno je integriran u vizualnu cjelinu. Historicizam prociscenoga neorenesansnog prosedeja i na ovoj je izvedbi došao do punog izražaja. Nakon njegove smrti 1926. godine u atelijeru će surađivati mlada Zoja Nepenina Dumengjić, što govori da je Fischer rado ukazivao povjerenje stručnjacima iz ruskoga kulturnog kruga.

Arhitektica **Zoja Nepenina Petrovna** [Зоя Непенина Петровна, udana **Dumengjić**] izdvojila se kao najuspješnija i najproduktivnija autorica među zagrebačkim ruskim diplomantima. Zbog značenja njezina opusa, dugotrajne prisutnosti na hrvatskoj stručnoj sceni (cijeli je radni vijek provela u Zagrebu), kao i dostupne dokumentacije – rad Zoje Dumengjić je historiografski detaljno istražen.²⁶ Rođena u Odesi 31. prosinca 1904. godine kao kći ruskoga generala²⁷, studij na Arhitektonskom odsjeku Tehničkog fakulteta upisala je 1923. godine. Diplomirala je 1927. godine kao prva Ruskinja, a treća arhitektica te visokoškolske ustanove. Tijekom studija posebice se vezala za kolegije profesora Ede Šena i Huga Ehrlicha. Još od studentskih dana dio je projekata pripremala zajedno sa suprugom Selimirom (1903.-1983.), koji je diplomirao iste 1927. godine²⁸, kao i s arh. Zvonimirom Vrkljanom (diplomirao 1924.).

Zamijecena kao veoma talentirana, od 1928. do kraja 1930. godine Zoja Dumengjić surađuje u poslovnicu Ignjata Fischera. Razvijajući sposobnost za izrazito racionalno organiziranje prostora, ravnopravno sudjeluje u brojnim projektima.²⁹ U svojim bilješkama iz 1955. navela je da je dvije godine u atelijeru radila na projektima 'društvenog standarda' te vodila nadzor nad izgradnjom pojedinih kuća. Posebice je važan njezin doprinos u projektiranju kuća Herzog, Aleksander-Domac, Bau, Deutsch i Arko-Herzog, iako je Fischerov udio svagdje bio primaran.³⁰ U historiografiji joj je pripisano koautorstvo sjevernoga pročelja četverokatne trgovačko-stambene zgrade Herzog u Zagrebu (1931.-1933.).³¹ Simetričnim pročeljem dominira središnji pojas obrubljen erkerima, koji se kontinuirano pružaju od prvoga do četvrtoga kata. Ta vješta i ekspesiv-

²² BAGARIC, 2011: 199, 204, 395; DAMJANOVIC, 2014: 120-121

²³ LASLO, 1983: 28

²⁴ BAGARIC, 2011: 205

²⁵ BAGARIC, 2001: 294-296

²⁶ PREMIERL, 1996.; MEDARIC, 2004: 304; RADOVIC MAHEČIĆ, 2004: 149-150, 2007: 173-176, 391-394; BARIŠIĆ MARENIĆ, 2007., 2014., 2015: 150-152; BAGARIC, 2008.; BARIŠIĆ MARENIĆ, ŠERMAN, UCHYTIL, 2011.

²⁷ MEDARIC, 2004: 304

²⁸ PREMIERL, 1983.

²⁹ BAGARIC, 2011: 310

³⁰ BAGARIC, 2011: 332

na interpolacija u historiografiji je okarakterizirana kao "osamljena epizoda" jer Dumengjić više nije projektirala zgrade toga tipa.³² Od 1930. godine radi kao projektantica u Higijenskom zavodu i Školi narodnog zdravlja (do 1941.), u kojima se specijalizirala za objekte zdravstvene namjene. Funkcionalističkim projektima srušila je ustajale sheme koje više nisu odgovarale novim potrebama i tom specifičnom građevnom tipu³³, inspirirajući se zdravstvenim objektima Alvara Aalta.

Suradivala je i s drugim uspješnim ruskim emigrantom u hrvatskoj arhitekturi – Georgijem Kiverovom 1931. godine (dobivaju otkup na natječaju za Židovsku bolnicu – koautor Selimir Dumengjić). U spomenutom razdoblju izvode joj se projekti paviljona Dječje bolnice za tuberkulozu u Šumetlici kod Nove Gradiške, paviljon II. Bolnice za zarazne bolesti u Zagrebu, Škole sestara pomoćnica u Mlinarskoj ulici u Zagrebu i paviljon za tuberkulozu Opće bolnice u Varaždinu. Svoje radove prezentirala je na izložbama nacrti nakon brojnih natječaja, kao i na spomenutoj izložbi žena umjetnica Male Antante (1938.).

U Šumetlici je 1936.-1938. realiziran prvi paviljon Dječjeg lječilišta za početni stadij tuberkuloze – kao prvi moderni u međuratnom razdoblju.³⁴ Projekt trodijelnog paviljonskog sklopa predviđen je kao južni aneks postojećeg paviljona, prilagođen konfiguraciji terena i okviru šume (Sl. 5.). Programom predviđenu površinu arhitektica razvija u visinu, a lomom gabarita ostvaruje ritmičnu izlomljenu kompoziciju paviljonskog niza.

Tijekom Drugoga svjetskog rata Zoja Dumengjić radila je u projektном zavodu „Pliva“ NDH, koje je zgradu sagradila u Kalinovcu.³⁵ U proljeće 1944. godine sudjelovala je na natječaju za zgradu Sveučilišnog konvikta na Tuškancu i osvojila nagradu sa suprugom Selimirom.³⁶ Izradila je i natječajni projekt obnove ratom postradalih panonskih kuća s kosim krovovima (ponešto sličnim idejama o 'heimatstilu'), osvojivši drugu nagradu.³⁷ Po završetku natječaja priredjen je poseban razgovor s bračnim parom Dumengjić i publiciran u nacionalnom tisku.³⁸

Od 1945. do 1947. godine Zoja Dumengjić je radila u Ministarstvu zdravstva kao načelnica

Odjela za izgradnju zdravstvenih ustanova, a potom i kao samostalna projektantica Arhitektonsko-projektног zavoda (1947.-1954.). Autorski biro „Dumengjić“ vodi od 1954. godine kao glavna projektantica i direktorica. Stručnu specijalizaciju provodi u Švicarskoj 1955., usavršavajući se u arhitekturi bolnica. Godine 1977. odlazi u mirovinu. Dobitnica je prestižnih nagrada „Viktor Kovačić“ (1975.) za životno djelo i „Vladimir Nazor“ (1995.). Tijekom pola stoljeća kontinuirane prakse ostavila je 188 projekata različitih tipologija – realizacija, natječajnih radova i nerealiziranih projekata. Sudjelovala je na 72 natječaja (mahom u timovima ili sa suradnicima), a 62 puta je nagrađivana: 20 puta prvom nagradom u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji.

Među njezinim djelima iz 1950. godine po programskoj se složenosti izdvojilo Dječje ljetovaliste u Crikvenici, uz menzu Željezare u Sisku i stanove samaca kod Centralne strojarske radionice u Sesvetskom Kraljevcu – objekt od posebnoga socijalnog značenja, znalacki uklopljen u reljef okoliša.³⁹ Ipak, u tome razdoblju prednjači Opća bolnica u Splitu (1951.-1975.; Sl. 6.). Autorica je podređuje strukturi zatečenih paviljona i konfiguraciji terena. Sastoji se od glavnoga bolničkog sklopa, poliklinike i radno-medicinskih prostora. Kako je istaknuto u historiografiji, vještom raščlanjenošću višestrukih funkcija koje objedinjuje sklop bolnice i deniveliranjem pristupa omogućeno je formiranje nezavisnih mreža komunikacija.⁴⁰ Paviljon za plućne bolesti (1958.) postavljen je u slobodan prostor, otvarajući se dubokim lodama i balkonima prema jugu, čime je maksimalno iskorištena suncana svjetlost.⁴¹

Iz tog je razdoblja važno spomenuti i Bolnicu u Ogulinu (1975.), stambenu zgradu u Vrbanićevoj ulici u Zagrebu (1958.), visokostandardizirane Dometve zdravlja u Zagrebu (Črnomerec 1953., Trnje 1953. i Medveščak 1960.), Kutini (1953.-1957.) i Omišu (1957.-1959.), te Medicinski centar u Karlovcu (1960.-1975.). Zoja Dumengjić dobila je i ravnopravnu prvu nagradu na natječaju za poslovnu zgradu Vjesnika, koju će poslije podići Antun Ulrich. U Crnoj Gori je sa suprugom Selimirom sudjelovala na natječajima za tri projekta: Opću bolnicu u Nikšiću (prva nagrada na pozivnom natječaju 1954., nerealizirano), Paviljon za radiologiju u Podgorici, realizirano (projektom Opće bolnice predviđen je i Paviljon za radiologiju s 14 kreveta, realiziran krajem 1960-ih) te Dječju bolnicu kliničkog tipa u Podgorici (1954.-1961.).⁴²

Kako je u nizu priloga Z. Barišić Marenić spomenuto, projekte arhitectice Zoje Dumengjić obilježavaju jasno strukturirana funkcionalna rješenja proistekla iz temeljne analize projektног programa i datosti lokacije. Promislajući funkcionalnost, ne samo s racional-

SL. 6. Z. DUMENGJIĆ: OPĆA BOLNICA, SPLIT, 1951.-1975.

FIG. 6 Z. DUMENGJIĆ: GENERAL HOSPITAL, SPLIT, 1951-1975

31 RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2007: 173-176

32 RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2007: 175

33 PREMIER 1990: 69, 81

34 BARIŠIĆ MARENIĆ, ŠERMAN, UCHYTIL, 2007.

35 GALOVIĆ, 2009: 180, 200

36 GALOVIĆ, 2009: 204

37 GALOVIĆ, 2009: 200-201

38 GALOVIĆ, 2009: 200

39 DUMENGJIĆ, Z., 1950: 58-59

40 BARIŠIĆ MARENIĆ, 2014: 18

41 MAROVIĆ, 2004: 144

42 BARIŠIĆ MARENIĆ, 2015.

SL. 7. V. ŠTERK, J. KORKA, D. KREKIC, G. KIVEROV:
RADNIČKA KOMORA, ZAGREB, 1937.

FIG. 7 V. ŠTERK, J. KORKA, D. KREKIC, G. KIVEROV:
WORKERS' CHAMBER, ZAGREB, 1937

no-organizacijskog aspekta već i s psihološkog i sociološkog, težište svojih nastojanja usmjeravala je ka korisniku. Velikom senzitivnošću po pitanju interakcije novog objekta s okolinom, jednostavnim volumetrijsko-kompozicijskim rješenjima i radikalnim funkcionalizmom u kombinaciji s vrlo pragmatičnim konstruktivnim pristupima, te inzistiranjem isključivo na tzv. strukturalnoj estetici – Zoja Dumengjić slijedila je osnovna načela zagrebačke škole moderne arhitekture.⁴³ Preminula je u Zagrebu 14. svibnja 2000. godine. Njezina i suprugova ostavština, kao dragocjen dokumentacijski izvor, čuva se u Muzeju grada Zagreba.

Georgij Jakovljević Kiverov [Георгий Яковлевич Киверов]⁴⁴, uz Zoju Dumengjić najuspješniji ruski diplomant arhitekture tijekom hrvatskoga međuraca, rođen je u Varšavi 26. svibnja 1897. godine kao Rus pravoslavne vjere. Diplomirao je na Arhitektonskom odjelu Tehničke visoke škole 1926. godine, gdje je i upoznao Jovana Korku.⁴⁵ Od lipnja 1931. do kraja 1939. godine tijesno surađuje s generacijskim kolegama Korkom (rođen 1904., diplomirao 1926.) i Đorđem Krekićem (1903.-1997., završio Akademiju primijenjenih umjetnosti u Münchenu i Akademiju likovnih umjetnosti u Beču 1929. godine surađujući s Klemenom Holzmeisterom)⁴⁶ u zajedničkom birou „Korka, Krekić i Kiverov”. Kao odlučni funkcionalisti i poduzetni projektanti brzo su se afirmirali, iako nisu pristupili angažiranim umjetničkim grupama toga doba. Nastupajući kao ambiciozni trojac, nastavili su tradiciju timskog i koautorskog rada, rasprostranjenu u tadašnjoj hrvatskoj arhitekturi. Potaknuti utjecajima iz inozemstva, koliko i principima zagrebačke modernističke škole, fokusirali su se na socijalne aspekte građenja, surađujući s državnim i privatnim naručiteljima.⁴⁷ Veći dio njihovih projekata javno je izlagan i prezentiran u stručnoj publicistici.

Radeci u Korkinu osobnom atelijeru, istaknuli su se kao autori Javne burze rada (1936.) i Radničke komore (1937.) u Zagrebu (oba puta surađivao je i Vladimir Šterk, u čijem je atelijeru Krekić započeo zagrebačku karijeru 1930.).⁴⁸ Dok se Radnička komora (Sl. 7.) vezuje za utjecajne primjere njemačkog ekspresionizma (Mendelsohnova robna kuća Schöcken u Chemnitzu iz 1930.), Burza naginje oblikovnom kontekstu zagrebačke škole.⁴⁹ Na četverokatnoj poslovnoj zgradi Javne burze došla su do izražaja socijalna načela internacionalnog stila. Zamisljena kao udvojena uredska zgrada s nanizanim uredima na uličnoj strani, na dvorišnoj ima dva izbačena jednaka krila sa stubištima i pomoćnim prostorijama.⁵⁰ Modularno komponiranje pročelja najnižu i najvišu zonu tretira na različite načine. U dvorišnom traktu uređena je funkcionalno izdvojena dvorana.

Uglovnici Radničkoga doma koja dominira sjeveroistočnim prostorom Kresimirova trga definira napeta zaobljena konveksna forma s transparentnom prizemnom ostakljenom etažom.⁵¹ Ulična krila palace zaklanjaju veliku dvoranu zaobljene trapezne forme, također postavljenu u dvorišnom traktu. Time je autorski trojac na najbolji način pridonio kompletiranju novih prostora zagrebačkoga urbanizma zamišljenog na suvremenoj bazi, koji je donio novu prostornu i socijalnu vrijednost prilagođenu humanim mjerilima.⁵² Pripisuju im se komore i burze izvedene u Slavonskom Brodu, Osijeku i Karlovcu, više vila i stambenih zgrada u Zagrebu, Dubrovniku i drugim gradovima.⁵³

Od niza nagrađenih, funkcionalistički zamišljenih natjecajnih projekata Korke, Krekića i Kiverova važno je istaknuti skice Jugoslavenskoga hotelskog Akcionarskog društva u Splitu (1932.), Željezničarske stambene kolonije na Crnom Vrh u iznad Sarajeva (1933., II. nagrada), Dom jugoslavenskoga učiteljskog udruženja u Novom Sadu (1934., II. nagrada među 45 prijavljenih radova, jednakovrijedna s projektom Zoje Dumengjić), planinarski dom na Sljemenu (1934., II. nagrada), kao i Državnu štampariju u Beogradu (1933., II. nagrada među 80 prijavljenih radova).⁵⁴ Izdavaju se i otkupljeni nacrt na natjecanju za Ministarstvo prosvjete u Beogradu (1937., prijavljen 41 rad) te druga nagrada na natjecanju za Etnografski muzej (1938., 21 prispjeli rad), također u Beogradu.⁵⁵ Pri kraju zajedničkog rada autori su organizirali zapaženu izložbu svojih djela u paviljonu Ulrich početkom 1939. godine.⁵⁶

Nakon završetka suradnje s Korkom i Krekićem krajem 1939. godine, Kiverov razvija samostalni rad. Od 1946. u Hamburgu osniva umjetničku školu i bavi se slikanjem ikona. Potom je radio u Addis Abebi u Etiopiji, ali se zbog zdravstvenih razloga vratio u Njemačku. Preminuo je u Münchenu 15. kolovoza 1976. godine.⁵⁷

Nadezda Nikolajevna Zalepugina [Надежда Николаевна Незнаева-Залепугина] rođena je u Dvinsku 3. svibnja 1901. godine. Arhitektonski odjel Tehničke visoke škole završila je

⁴³ VUKICEVIĆ, 2014.

⁴⁴ PUŠKADIJA-RIBKIN, 2006: 145

⁴⁵ *** 2000: 313

⁴⁶ Za nastavnika na Državnoj obrtnoj školi u Zagrebu Krekić je postavljen 1933. godine. Tu je predavao *Povijest stilova*, *Perspektivu* te *Komponiranje za klesare i kipare* sve do listopada 1940., kada odlazi u Beograd.

⁴⁷ PREMERL, 1990: 90

⁴⁸ LASLO, 1983: 29; KAHLE, 2008: 192, 205

⁴⁹ KORKA, 1936.; PREMERL 1990: 89-90; DAMJANOVIĆ, 2014: 260, 262

⁵⁰ Körbler, u: RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2007: 293

⁵¹ RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2007: 291

⁵² PREMERL 1990: 120

1926. godine.⁵⁸ Zaposlena u Gradskom poglavarstvu Zagreba, sudjelovala je u projektiranju lokalnih visokogradnji, kao i stambenih kolonija u Petrovoj ulici i Selskoj cesti. Preminula je u Zagrebu 13. siječnja 1954. godine.

Galina Rikardovna Feldt [Галина Рикардовна Фелдт] rođena je u Sankt Peterburgu 18. studenoga 1909. kao kći inženjera prometa. Diplomirala je na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu 1939. godine⁵⁹, iako je studij započela znatno ranije (1927. s nekoliko prijateljica i budućih kolegica: Irinom Nepokojčić-kajom, Ksenijom Grisogono i Dankom Galetović). Pohadanje nastave prekinula je 1930. i nastavila tek 1936. godine, što je komentirao arh. Zvonimir Vrkljan.⁶⁰ Kao studentica surađivala je u specijaliziranome Arhitektonskom odjelu pri Tehničkom odjeljenju Škole narodnog zdravlja, kojim je upravljao Selimir Dumengjić.⁶¹ Z. Vrkljan ju je 1940. godine zaposlio na Arhitektonskom fakultetu kao suradnicu. Radila je izvedbene Plečnikove nacрте za drugu polovicu kriptе crkve Majke Božje Lurdske u Zvonimirovoj ulici u Zagrebu. Godine 1950. s majkom Olgom, poznatom obrtnicom koja je imala atelije „Agida” za umjetni vez (1930.-1946.), odlazi u sabirni logor u Trstu, a potom u Švedsku.⁶² Preminula je u Stockholmu 4. listopada 1979. godine.

Zagrebački ruski diplomant arhitekture **Igor Ljvovič Skopin** [Игорь Львович Скопин] rođen je u Harbinu 6. listopada 1914. godine.⁶³ Jedan je od malobrojnih emigranata koji su čitav stručni vijek proveli u Hrvatskoj, u koju je izbjegao još kao dječak. Gimnaziju je završio na Sušaku. Diplomirao je 1939. godine na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu u klasi prof. Alfreda Albinija. Nakon toga radio je u atelijeru Stanka Kliske. Tijekom rata arhitekt je u Hrvatskom radiši (izveo Vocaarsku zadrugu u Gornjoj Stubici, Mesnu industriju Šid i dr.). Poslije rata zaposlen je u Arhitektonskom projektnom zavodu radeći na industrijskim objektima („Varteks”, „Rade Končar”), kao i stambenim naseljima uz Ul. grada Vukovara i na Jordanovcu. Godine 1947. s inž. Slavkom Šimetićem i arh. Stevanom Demetereom dobio je prvu nagradu na natječaju za mali stadion u Beogradu, kapaciteta 9500

gledatelja.⁶⁴ Početkom pedesetih godina 20. stoljeća počeo se baviti stručnom publicistikom i kritikom.⁶⁵ Putovao je u Pariz i ostvario kontakt s Le Corbusierom, Picassom, Dalijem i ruskom umjetničkom dijasporom. Po povratku u Zagreb kao projektant „Zadruga Arhitekt” realizira, u duhu suvremenoga internacionalnog stila, komplekse „Jadran filma” (1956.; Sl. 1.)⁶⁶ i „Jugotona” (1960.-1964.), zatim Centar za strane jezike u Vodnikovoj ulici i Sportsko kupalište u Kutini. Podigao je i niz stambenih zgrada u Zadru i Zagrebu, kao i privatne vile Kipah na Prekrižju i Ban na Naumovcu.

Bavio se i unutarnjim uređenjem zgrada („Nama”, Klub samoupravljača i PTT u Zagrebu 1958.-1974.), kao i konzervatorsko-restauratorskim radom (viši je savjetnik Regionalnoga zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu i revitalizirao je rodne kuće N. Tesle, I. G. Kovačića, Staro selo Kumrovec, dvorac Miljana i dr.). Sudjelovao je i na urbanističkim natjecanjima diljem Jugoslavije. Smatrao se sljedbenikom Bauhauasa i zagrebačke modernističke škole. U stručnoj periodici objavljivao je članke i nekrologe, te sudjelovao i na stručnim izlozbbama. Preminuo je u Zagrebu 28. kolovoza 1993. godine. Sadržanjen je na groblju Mirogoj.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Djelatnost arhitektata iz Rusije obuhvaćenih ovim prikazom, kojih se rad pretežito vezuje za područje Hrvatske, izuzev Petra Fetisova uključenog u smjer kasnoga historicizma, pokazuje snažnu vezanost za kontekst zagrebačke modernističke škole koja je na njihovo formiranje izvršila ključan utjecaj. Uz Georgija Kiverova, najveću je afirmaciju ostvarila svestrana Zoja Dumengjić koja je surađivala s najnaprednijim hrvatskim arhitektima međuratnoga i poslijeratnoga razdoblja, posebno se istaknuvši u arhitekturi zdravstvenih objekata.

U budućnosti prošireno na istraživanje doprinosa ruskih arhitekata izgradnji Hrvatske pristiglih iz drugih dijelova Jugoslavije, prikazivanje njihova opusa trebalo bi precizno periodizacijski sintetizirati i vrijednosno pozicionirati. Biografsko-kronološki princip može se smatrati opravdanim u početnoj fazi opisiviranja njihova autorskog rada, koji bi se s vremenom obogaćivao novim vidovima kritičkog promatranja (tipološka, stilistička i semantička analiza). Podjednaku pozornost zaslužuje i djelatnost zagrebačkih ruskih diplomanata ostvarenih izvan hrvatskih granica. U tom obuhvatnome znanstvenom pothvatu, značajnom za upotpunjavanje šire slike o stvaralaštvu ruskih graditelja u egzilu, suradnja historiografa sa širega bivšega jugoslavenskog prostora, ali i iz Rusije, Europe i drugih kontinenata – nameće se kao nezaobilazna.

53 AJZINBERG, 2013: 5

54 BAYLON, 1975: 11; ILIJEVSKI, 2014.

55 BAYLON, 1975: 11-12

56 BJAŽIĆ KLARIN, 2007: 319

57 PUŠKADIJA-RIBKIN, 2006: 144

58 PUŠKADIJA-RIBKIN, 2006: 173

59 PUŠKADIJA-RIBKIN, 2006: 124

60 VRKLJAN, 1995: 149-150

61 BARIŠIĆ MARENIC, ŠERMAN, UCHYTIL, 2007: 81

62 PUŠKADIJA-RIBKIN, 2006: 134

63 VINCEK, 1993.; PUŠKADIJA-RIBKIN, 2006: 165

64 SKOPIN, 1947: 28-29, 38-39

65 SKOPIN, 1951: 116-118

66 SKOPIN 1950: 8-17

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. AJZINBERG, A. (2013.), *Secanje na profesore. Đorđe Krekić*, „Signum”, 7: 4-7, Beograd
2. BAGARIĆ, M. (2008.), *Ignjat Fischer – arhitektura na visokoj frekvenciji*, „Život umjetnosti”, 82: 10-21, Zagreb
3. BAGARIĆ, M. (2011.), *Arhitekt Ignjat Fischer*, Meandar Media, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb
4. BARIŠIĆ MARENIĆ, Z. (2007.), *Arhitektica Zoja Dumengjić, osobitost djela u kontekstu hrvatske moderne arhitekture*, disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
5. BARIŠIĆ MARENIĆ, Z.; ŠERMAN, K.; UCHYTIL, A. (2011.), *Paviljonski sklop dječjeg lječilišta tuberkuloze Strmac-Sumetlica u Slavoniji*, „Prostor”, 19 (1 / 41/): 75-91, Zagreb
6. BARIŠIĆ MARENIĆ, Z. (2014.), *Opća bolnica u Splitu (1951.-1969.) arhitektice Zoje Dumengjić*, „Prostor”, 22 (1 / 47/): 16-27, Zagreb
7. BARIŠIĆ MARENIĆ, Z. (2015.), *Tri ostvarenja zagrebackih arhitekata u Crnoj Gori*, „Prostor”, 23 (1 / 49/): 145-159, Zagreb
8. BAYLON, M. (1975.), *Javni arhitektonski natjecaji u Beogradu između dva rata*, „Čovjek i prostor”, 266: 10-13, Zagreb
9. BIAZIĆ KLARIN, T. (2007.), *Internacionalni stil – izložbe međuratnog Zagreba (1928.-1941.)*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, 31: 313-326, Zagreb
10. DAMJANOVIĆ, D. (2014.), *Zagreb. Arhitektonski atlas*, AGM – Antun Gustav Matos, Zagreb
11. DUMENGIĆ, Z. (1950.), *Dječje ljetovalište u Crikvenici*, „Arhitektura”, 5-6: 58-59, Zagreb
12. GALOVIĆ, K. (2009.), *Arhitektura u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (1941.-1945.)*, u: *Hrvatska arhitektura u XX. stoljeću*, 175-210, Matica hrvatska, Zagreb
13. ILIJEVSKI, A. (2014.), *Form and function: architectural design competition for the state printing house of the Kingdom of Yugoslavia*, „Zbornik za likovne umjetnosti Matice srpske”, 42: 259-276, Novi Sad
14. JOVANOVIĆ, M. (1997.), *Doseljavanje ruskih izbeglica u Kraljevinu SHS 1919-1924*, Stubovi kulture, Beograd
15. JOVANOVIĆ, M. (2006.), *Ruska emigracija na Balkanu (1920-1940)*, Čigoja, Beograd
16. JOVANOVIĆ, M. (2010.), *Pravni status ruskih izbeglica na Balkanu*, „Pravo i društvo”, 4: 135-154, Beograd
17. KADIJEVIĆ, A. (2002.-2003.), *Uloga ruskih emigranata u beogradskoj arhitekturi između dva svjetska rata*, „Godišnjak grada Beograda”, XLIX-L: 131-142, Beograd
18. KAHLE, Z. (2008.), *Potpisani projekti i realizacije Vladimira Sterka u Zagrebu od 1923. do 1941.*, „Prostor”, 16 (2 / 36/): 192-209, Zagreb
19. KORKA, J. (1936.), *Nova palača javne burze rada u Zagrebu*, „Građevinski vjesnik”, 5: 9, 132, Zagreb
20. KOSIK, V.I. (2010.), *Русские краски на балканской палупре. Конец XIX - начало XXI века*, RAN – Ruska akademija nauka, Moskva
21. LASLO, A. (1983.), *Izgradnja javnih objekata u Zagrebu do 1940. Jedan od mogućih izbora*, „Čovjek i prostor”, 3 (360): 25-30, Zagreb
22. LUKŠIĆ, I. [ur.] (2006.), *Ruski emigranti u Hrvatskoj između dva rata. Rubovi, memorija*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb
23. MARKOVIĆ, S.V. (1939.), *Imenik diplomiranih inženjera i arhitekata na Tehničkom fakultetu Univerziteta u Beogradu*, Tehnički fakultet, Beograd
24. MAROEVIĆ, I. (2004.), *Hrvatska arhitektura pedesetih. Kontinuitet moderne u okruženju socijalizma*, „Život umjetnosti”, 71-82: 141-145, Zagreb
25. MEDARIĆ, M. (2004.), *Doprinos ruskih emigranata hrvatskoj likovnoj kulturi – slikarstvu, kiparstvu, arhitekturi, fotografiji i filmu*, u: *Oko književnosti – osamdeset godina Aleksandra Flakera* [ur. UZAREVIĆ, J.], Disput, Zagreb
26. MILENKOVIĆ, T. (2012.), *O broju ruskih inženjera u Jugoslaviji 1919-1941*, „Istorija 20. veka”, 3: 207-224, Beograd
27. MITROVIĆ, A. (1996.), *Propitivanje Klio*, Udruženje za društvenu istoriju, Beograd
28. NOVINA, A. (2004.), *Škola za arhitekturu na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu – Iblerova škola arhitekture*, „Peristil”, 47: 135-144, Zagreb
29. PREMIERL, T. (1983.), *In memoriam Selimiru Dumengjiću 1903-1983*, „Čovjek i prostor”, XXX: 12, Zagreb
30. PREMIERL, T. (1990.), *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb
31. PREMIERL, T. (1996.), *Arhitektura humanizma Zoje Dumengjić*, „Čovjek i prostor”, 43 (6-8): 19-21, Zagreb
32. PUŠKADIJA-RIBKIN, T. (2006.), *Emigranti iz Rusije u kulturnom i znanstvenom životu Zagreba*, Prosvjeta, Zagreb
33. PUTJATIN, V. (2012.), *Prilagođavanje ruske emigracije prilikama u Kraljevini SHS*, „Tokovi istorije”, 3: 324-342, Beograd
34. RADOVIĆ MAHEČIĆ, D. (2004.), *Vizija i zbilja. Zagrebacka arhitektura i urbanizam 50-ih godina*, „Život umjetnosti”, 71-82, Zagreb
35. RADOVIĆ MAHEČIĆ, D. (2007.), *Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih*, Školska knjiga, Zagreb
36. SKOPIN, I. (1947.), *Mali stadion u Beogradu*, „Arhitektura”, 4-6: 28-29, 38-39, Zagreb
37. SKOPIN, I. (1950.), *Projekt filmskog grada „Jadrana filma” u Zagrebu*, „Arhitektura”, 9-10: 8-17, Zagreb
38. SKOPIN, I. (1951.), *Premještanje objekata u vezi s regulacijama i asanacijom gradova*, „Arhitektura”, 9-12: 116-118, Zagreb
39. SEGVIC, N. (1981.), *Arhitektonska škola Drage Iblera*, „Čovjek i prostor”, 6 (339): 13, Zagreb
40. VINCEK, Ž. (1993.), *Igor Skopin 1914-1993*, „Čovjek i prostor”, 7-12: 30, Zagreb
41. VRKLIJAN, Z. (1977.), *Prof. inz.arh. Petar Pavlović Fetisov (1877-1926)*, „Čovjek i prostor”, 290: 116-118, Zagreb
42. VRKLIJAN, Z. (1995.), *Sjećanja*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb
43. ŽULJEVIĆ, I. (1975.), *U spomen A. Kalenichenka*, „Čovjek i prostor”, 266: 31, Zagreb
44. *** (2000.), *Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet 1919./1920.-1999./2000. Osamdeset godina izobrazbe arhitekata u Hrvatskoj* [ur. OBAO SCITAROCI, M.], Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb

IZVORI

SOURCES

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 1. „Čovjek i prostor”, 15.V.1955. (31): 1, Zagreb
- SL. 2. *** 2000: 296
- SL. 3. www.dnepr.com
- SL. 4. Iz privatnih i obiteljske zbirke, publicirano u: BAGARIĆ, 2011: 202
- SL. 5. BARIŠIĆ MARENIĆ, ŠERMAN, UCHYTIL, 2011: 74
- SL. 6. www.d-a-z-hr
- SL. 7. www.arhiva.kgz.hr

SAŽETAK

SUMMARY

RUSSIAN EMIGRANT ARCHITECTS AND 20TH-CENTURY CROATIAN ARCHITECTURE

Between mid-1919 and late 1922 some thirty builders (architects and civil engineers) arrived in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes together with a host of other experts from different fields and continued their work after a brief period of adaptation to the new environment. By the end of the interwar period, their number rose to 350 owing to an influx of young Russians who had received professional academic training at the technical faculties in Zagreb, Belgrade, and Ljubljana. Due to adverse historical circumstances (before World War II and in its wake), almost two-thirds of Russian builders left Yugoslavia in search for job and for ideological reasons. The rest of them continued to live in the socialist country and actively contributed to its development.

In the late 20th century, Russian architects and their professional work attracted the attention of the researchers particularly in those parts of the former Yugoslavia where they had left indelible trace. Initially started within a broader scope of Slavic studies on Russian emigrants and their cultural activities, these studies over time became the subjects of specialist monographs, reviews, articles, and lexicographic entries. The studies were first started in Serbia where the Russian architects were most active. Despite scattered historical sources and poor collaboration among researchers in the former Yugoslav republics, the most significant works of Russian emigrants have been carefully recorded and properly attributed. The little-known history of Russian architects and their professional work in Croatia deserves to be more thoroughly researched and critically evaluated in order to shed some light on the context in which they built up their professional careers together with other professionals who came from other parts of former Yugoslavia. The work of the Russian architects has been retained in barely remembered fragments and has never been the subject of a systematic study. Forgotten by Russian historians for too long, it has

never been properly analyzed within a wider Yugoslav context which left an indelible mark on it.

As a result, Russian architects and their role was not fully recognized until quite late when all relevant sources faded into oblivion or disappeared forever. By contrast, other Russian artists (painters, writers, etc.) received greater public attention in Croatia. Although relatively unexposed and unfamiliar in public, Russian architects were inseparable from the rest of Russian emigrants who were generally received in Croatia with a sense of solidarity despite initial reserve and negative reactions.

The major starting point of any study on the Russian architects and their role in Croatian culture between the two World Wars and afterwards is a list of 27 architects who graduated between 1925 and 1941 from the Department of Architecture of the Zagreb Polytechnic (founded in 1918, renamed Technical Faculty in 1926). This document contains evidence of the students of Russian origin including five women. Some of them have recently attracted the attention of architectural historians. They were keen on getting the opportunity to work with the most renowned and progressive university professors at the time and thus further develop and improve their design skills: Viktor Kovacic, Edo Sen, Hugo Ehrlich, Alfred Albini, Zvonimir Vrkljan, and Juraj Denzler.

Although the Russian graduates planned to integrate themselves into the state-governed institutions as well as private architectural circles in Croatia, the majority of them left due to harsh competition and relocated to eastern, central, and southern parts of Yugoslavia. The sources confirm that quite a few Russian architects managed to get professionally involved with the leading Croatian architects: Petar Fetišov – Ignjat Fischer's collaborator and Zoja Nepejina Dumengjić, also Fischer's collaborator, later married to Selimir Dumengjić, Georgij Kiverov, member of a prolific team with Jo-

van Korka and Dorde Krekic (collaborated also with Zoja Dumengjić).

Dumengjić and Kiverov (independently or as team members) were particularly successful. They won awards at the competitions organized in Croatia and other parts of the former country. However, only an in-depth research into the biographies of all Russian graduates might shed light on the professional and existential challenges they had to face in Croatia as well as their reasons to leave. Since most of them were neither in a position to compete with Croatian architects at competitions nor could they get major private commissions, they turned to new environments where they were at the forefront or at least equal to other professionals (Belgrade, Nis, Pristina, Skopje, Cetinje, Banja Luka and other cities). Those who could not find a job emigrated to Western Europe and other continents.

Professional activities of the Russian emigrants in the wake of World War II in the former socialist Yugoslavia and in Croatia as one of its federal republics gradually lost the national stamp. They were not treated with pan-Slavic solidarity anymore, so typical of the first two decades upon their arrival. Research into Russian architects and their role in building up Croatia and other former Yugoslav republics should be continued and methodologically improved. Besides completing their biographies with missing information, special attention should be paid to the graduates from the Zagreb-based faculties who have not been involved in this research due to missing data. The same holds true for the Russian students who did not officially complete their studies with a degree. Additionally, some future research might also look into the biographies of the Russian architects employed in the municipal services of Croatian cities. Such a large-scale scientific research inevitably calls for close collaboration among the historians from all parts of former Yugoslavia but also those from Russia, European countries and other continents.

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Dr.sc. **ALEKSANDAR KADIJEVIĆ** (1963.), od 2006. redoviti profesor Odjela za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Beogradu, autor je 14 monografija o povijesti novije srpske, jugoslavenske i ruske arhitekture. Član je Akademije arhitekture Srbije i nekoliko međunarodnih stručnih organizacija. Višegodišnji je ravnatelj znanstvenih projekata i autor studijskih izložaba o povijesnim temama. Dobitnik je nagrada „Pavle Vasic” (1997.) i „Ranko Radovic” (2006.).

ALEKSANDAR KADIJEVIĆ (1963), Ph.D., Full Professor in the Department of History of Art at the Faculty of Philosophy in Belgrade, author of 14 monographs on the history of modern Serbian, Yugoslav, and Russian architecture. He is a member of the Academy of Architecture and of other international professional associations. Over many years he has been the head of scientific research projects. He received the awards “Pavle Vasic” (1997) and “Ranko Radovic” (2006).

